

УДК 379.84(477.82)

Нестерчук І.К.,
кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму
Житомирський національний агроекологічний університет

ВІДБИТКИ ХАРЧУВАННЯ ПОЛІЩУКІВ НА ТЛІ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ОБЛАСТІ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Обговорюються проблеми систематики природно-ресурсного потенціалу для рекреаційної діяльності на тлі фізико-географічної області Волинського Полісся. Фізико-географічне районування розглядається під кутом узгодження рекреаційно-туристського використання ландшафтів регіону дослідження для перспектив розвитку гастрономічного туризму. Для цього необхідно вчитися бачити та осмислювати проблему рекреаційних потреб як завдання, для вирішення якого потрібно віднайти свої, оптимальні способи, тобто розробити продуктивну технологію. Технологічний підхід до вирішення наукових та виробничих завдань потребує постійного розвитку, знаходження нестандартних шляхів їх вирішення за допомогою обґрунтованого проекту.

Ключові слова: фізико-географічної область Волинського Полісся, природно-ресурсний потенціал, рекреаційні потреби, гастрономічний туризм, технологічний підхід.

Обсуждаются проблемы систематики природно-ресурсного потенциала для рекреационной деятельности на фоне физико-географической области Волынского Полесья. Физико-географическое районирование рассматривается под углом согласования рекреационно-туристского использования ландшафтов региона исследования для перспектив развития гастрономического туризма. Для этого необходимо учиться видеть и осмысливать проблему рекреационных потребностей как задачу, для решения которой нужно найти свои, оптимальные способы, то есть разработать продуктивную технологию. Технологический подход к решению научных и производственных задач требует постоянного развития, нахождения нестандартных путей решения с помощью обоснованного проекта.

Ключевые слова: физико-географическая область Волынского Полесья, природно-ресурсный потенциал, рекреационные потребности, гастрономический туризм, технологический подход.

Nesterchuk I.K. NUTRITION OF UKRAINIANS IN THE TERRITORY OF THE PHYSICO-GEOGRAPHIC REGION OF VOLINSK POLISSYA

The problems of taxonomy of natural resource potential for recreational activity on the background of the physical and geographical area of Volyn Polissya are discussed. Physical-geographical zoning is considered at an angle of harmonization of recreational and tourist use of the landscapes of the region of research for the prospects of development of gastronomic tourism.

To do this, you need to learn to see and understand the problem of recreational needs as a task for which you need to find your own, optimal ways, that is, develop a productive technology. Technological approach to the solution of scientific and production tasks requires constant development, finding of non-standard ways of solving their achievement with the help of a substantiated project action.

Key words: physical and geographical area of Volyn Polissya, natural resource potential, recreational needs, gastronomic tourism, technological approach.

Постановка проблеми. Відображення тематики фізико-географічного районування – вкрай поширена проблема для наукових вишукувань. Волинське Полісся не стало винятком. Із часом деякі аспекти застаріли, висвітлювалися нові питання ландшафтознавства та стрімко зросла цікавість до питань рекреації на тлі фізико-географічного районування досліджуваного регіону.

Потреба вивчення ландшафтів Волинського Полісся з урахуванням стійкого розвитку

рекреації та туризму, а саме гастрономічного, продиктована часом, оскільки дослідження культури харчування поліщуків є виміром історичного розвитку, самої історії: зародження, розквіту та занепаду, що є змістом історичної епохи. Найбільш стійкою групою є етнос, народність, які в часовому вимірі транслюють свої традиції, зокрема гастрономічні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ландшафтознавчі школи повно та ґрунтовно розкрили ландшафтознавчі постулати:

львівська школа – К. Геренчук [7], Г. Міллер, С. Кукурудза, А. Мельник [22]; чернівецька школа – Л. Воропай [5], М. Куниця, М. Рибін, В. Гуцуляк, Я. Жупанський, М. Дутчак, О. Моргоч, М. Проскурняк, Я. Скрипник, Ж. Бучко, П. Чернега; київська школи – О. Поривакіна, О. Маринич [21; 27], Н. Сирота, А. Ланько [27], П. Шищенко [28], М. Гродзинський [10], Л. Малишева [20], С. Романчук, Ю. Щур; київська академічна школа – Ф. Вольвач, Л. Шевченко, П. Погребняк, В. Галицький, В. Пащенко [24], С. Кияк [18], С. Міхелі та ін.; кримська (таврійська) – В. Єни, П. Подгорецький, Л. Багрова, А. Оліферов, Г. Гришанкова, П. Позаченюк [25], В. Боков [3]; одеська школа – Г. Швєбс [23], Т. Борисевич, П. Пилипенко, Т. Безверхнюк, Ф. Лісецький; вінницька школа – Г. Денисик [12], А. Гудзевич, Ю. Яцентюк, О. Бабчинська, О. Вальчук, В. Воловик. Проведений аналіз та узагальнення літературних джерел щодо вивчення кулінарної спадщини українців показано в працях Л. Артюх [2], М. Аристова [6], О. Воропай [7], Т. Гонтар [11], А. Димінського [13], М. Жовнірова [14], Б. Заклинського [15], С. Носа, М. Маркевича, М. Левченка, Хв. Вовка [4], П. Чубинського, З. Клиновецької [19], К. Мошинського, В. Милорадовича, В. Шухевича [29], І. Голубович [9], О. Коль-

берг, Д. Великанович, О. Яворського [30], П. Коненко, А. Чичул, В. Гнатюк [8], Р. Кайндль [16], В. Скуратівського, Н. Качалка [17], однак праць, які відображають аспекти гастрономії поліщуків, які сформувалися в значній залежності від природно-географічних умов і зумовлених ними напрямів господарської діяльності в контексті туристсько-рекреаційної галузі, очевидно, вкрай мало, що пов'язано з новими вимогами туристів до туристських продуктів.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз природно-ресурсного потенціалу Волинського Полісся в контексті туристської діяльності, зокрема малодослідженого гастрономічного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Волинське Полісся займає західну частину Українського Полісся, його межу на сході проводять у напрямку лінії Корець – Клевів – Єльно – Березове, тобто за межею виходу кристалічних порід, характерних для Житомирського Полісся. Західний Буг є межею на заході цієї фізико-географічної області, а також із державою Польща, на півночі – з державою Білорусь. Чітко визначену межу на півдні проводять по лінії населених пунктів Володимир-Волинський – Затурц – Торчин – Луцьк – Піддубці – Клевань – Оржів –

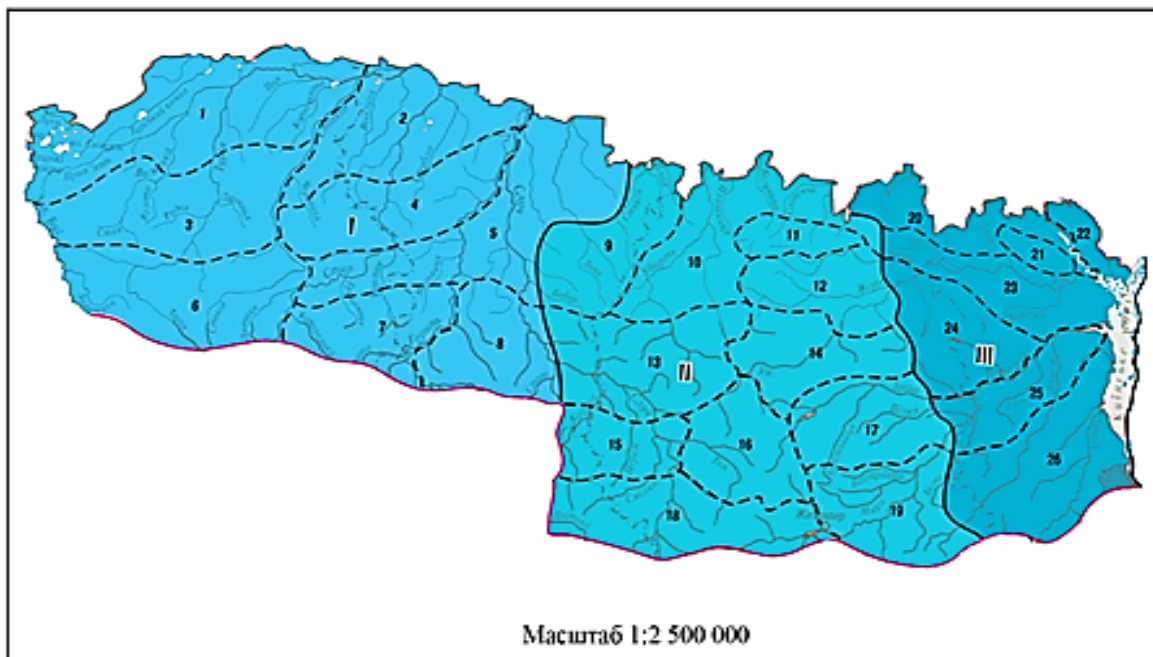

Рис. 1. Картохема Правобережного Полісся

Турчин – Межиріччі – Корець з Волинською лісостеповою височиною [27, с. 36]. У визначених межах площа Волинського Полісся становить 30 тис. км² (рис. 1, 2). Специфічні ландшафтні риси Волинського Полісся (рис. 3). Це плоска, трохи нахилена низовина в північному напрямку.

Четвертинні відклади Волинського Полісся мають свої типи: *моренні* утворення двох зледенінь – нижня морена у вигляді пісків, нижня морена – дуже змита та трапляється у вигляді «гнізд» і «клинків» у заглибленнях крейдових відкладів; кінцево-моренні відклади трапляються місцями у вигляді гряд (населені пункти Любитів, Задиби, Маневичі, Рафаловка, Володимирець, Буцинь, Костюківка й ін.); *неморенні* відклади – піщані і глинисто-піщані відклади флювіогляціальні й озерногляціальних вод (виражена шаруватість та відсутність валу-

нів) приурочені до межиріч; *елювіально-делювіальна кора вивітрювання крейдових мергелів* виступає на денну поверхню в південно-західній та південно-східній частині; *алювіальні та озерні відклади*, представлені пісками на бортих терасах річок; *торфино-болотні відклади* потужної товщі в долині р. Льви та в межиріччі Льви і Ствиги.

Складна картина геолого-геоморфологічної основи природи Волинського Полісся зумовлює своєрідне розповсюдження підземних та ґрунтових вод (рис. 4). Річкова мережа густа та розгалужена (середня густина 0,4 км на 1 км²).

Ухил річок малий. Течія нешвидка, заплави заболочені – р. Стубли, р. Прип'яті, р. Льви, р. Турії, р. Стоходу. Площа озер до 10 га, понад 300. Найбільше озеро та найглибше – Світязь (площа – 2750 га, максимальна глибина – 58,4 м), Пульмо (1 630, максимальна глибина – 9 м),

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА РІВНИНА		
ЗОНА МІШАНИХ (ХВОЙНО-ШИРОКОЛИСТЯНИХ) ЛІСІВ		
Поліський край		
I. Область Волинського Полісся. II. Область Житомирського Полісся.		
■	1. Верхньоприп'ятський. 2. Нижньостирський. 3. Любомльсько-Ковельський. 4. Маневицько-Володимирецький. 5. Колківсько-Сарненський. 6. Турійсько-Рожищенський. 7. Ківерцівсько-Цуманський. 8. Костопільсько-Березнівський.	■
		9. Клесівсько-Рокитнянський. 10. Олевсько-Білокоровицький. 11. Словечансько-Овруцький. 12. Норинсько-Жерівський. 13. Городницько-Смільчинський. 14. Коростенсько-Чоповицький. 15. Корецько-Новоград-Волинський. 16. Довбисько-Червоноармійський. 17. Іршансько-Малинський. 18. Баранівсько-Високопічський. 19. Ченяхівсько-Коростишівський.
III. Область Київського Полісся.		Межі фізико-географічних
■	20. Руднянсько-Вільчанський. 21. Чистоголівсько-Корогодський. 22. Нижньоприп'ятський. 23. Нижньоузський. 24. Народицько-Іванківський. 25. Нижньотетерівський. 26. Здвизько-Ірпінський.	Зон ..... Країв <u>Областей</u> <u>Районів</u>

Рис. 2. Умовні позначення до картосхеми Правобережного Полісся

Соминське (1 630, максимальна глибина – 56 м) [27, с. 40]. Особливістю озер є карстове походження.

Суттєво різняться і кліматичні умови регіону. Західна частина Волинського Полісся – м'яка зима, більш тепле літо. На заході більше опадів. Поділ на західну та східну частини підтверджується ареалами розповсюдження деяких видів рослинності (на сході – дуб скельний та явір не далі р. Стир). Агрокліматичне вирощування певних культур сприятливе, у західній частині дозрівають середньодозріваючі сорти та гібриди, у східній – лише ранньодозріваючі. Це спостерігається і в північній та південних частинах.

Рослинність фізико-географічної області також має характерні риси, які виділяють її в

окрему географічну область: значна залісненість (до 40%), заболоченість 10–20% всієї території; наявність у флорі середньоевропейських елементів, як-от явір, черешня, колосняк піщаний, лісова вовча ягода та ін., які свідчать про м'який клімат. Переважають соснові бори, субори, трапляються сугруди, тимчасові форми – березняки в південній частині, на невеликих площах трапляються ще дубово-грабові, найбагатші в порідному складі, у північно-західній зрідка на невеликих ділянках трапляються змішані ліси, дуже поширені вільшаники.

Найбільш розповсюдженим типом ґрунту Волинського Полісся є дерново-підзолисті, які утворюють багато відмін залежно від складу материнських порід, глибини залягання крейдяних мергелів та глибини ґрунтових вод.

Складний рельєф, різноманітні поверхневі відклади з урахуванням різних рівнів залягання ґрунтових вод утворюють надзвичайно барвисту, мозаїчну основу, завдяки якій розвивається рослинність ґрунту та тваринний світ, що спонукає до особливих гастрономічних традицій харчування населення досліджуваного регіону. Така локалізація Правобережного Полісся, зокрема Волинського Полісся, збігається з етнічною історією населення краю. Саме в цьому регіоні стикалися різні східно-слов'янські племена – поляни, сіверяни, древліани, волиняни і дреговичі, зона етнокультурного контактування між якими проходила як раз по лінії річок Горинь – Прип'ять-Ясельда [26, с. 41].

До найбільш численних і вивчених локальних груп українців належать бойки, гуцули, лемки, а також литвини та поліщуки. Перші три мешкають у Карпатах, дві останні – на Поліссі. Нас цікавить Правобережне Полісся, а саме поліщуки, їхня гастрономія. Етнізм «поліщуки», беззаперечно, походить від топоніма «Полісся» («Полес'є») та відомий ще з XV ст. за документальними матеріалами. В їхньому господарстві, поруч із головною галуззю – землеробством, значне місце мали збиральництво, лісовий промисел та промислова переробка лісу. Основною зерновою культурою здавна було жито [26, с. 242]. Великі площі засівали житом в Київській, Чернігівській, Волинській та Подільській губерніях. Ячмінь використову-

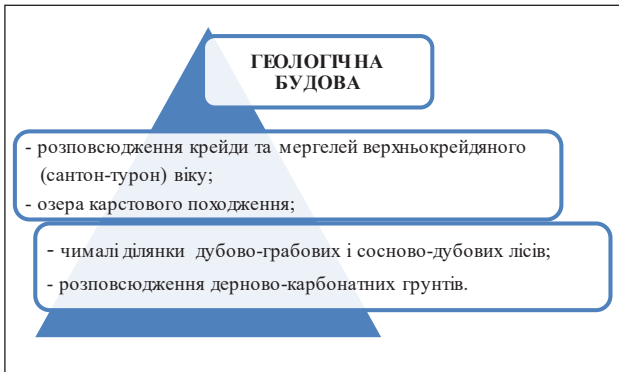

Рис. 3. Специфічні ландшафтні риси Волинського Полісся

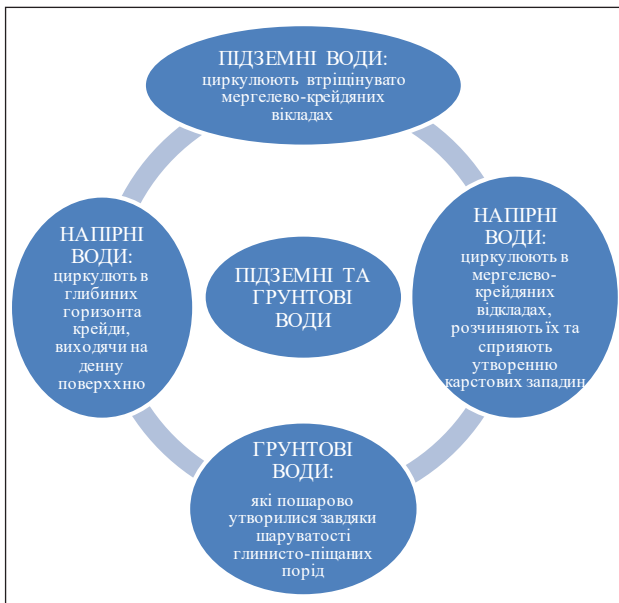

Рис. 4. Підземні та ґрунтові води Правобережного Полісся

вали в їжу найбільш бідні селяни, а зазвичай його тримали для отримання крупи та виробництва пива і горілки, а також муки в неврожайні роки. Найулюбленішою круп'яною рослиною була гречиха (гречка). Зерно її йшло на каші, гречані млинці («блінці») та гречаники. Картопля з'явилася у XVIII ст. і стала важливим продуктом харчування. Поліщуки здавна розводили хмель, який використовували в медоварній, пивоварній та винокурній промисловості. Значну роль відігравав город, де вирощували капусту, огірки, цибулю, часник, моркву, петрушку, ріпу, буряк, окріп. Із бобових висаджували горох і квасолю. Серед олійних переважала конопля (насіння), невелике значення мав льон, мак, рапс. З XIX ст. основною олійною культурою став соняшник. Садівництво теж набувало розквіту, висаджували яблуні, груші, вишні, сливи та кущі: малини, смородини, агрусу. Немало риби виловлювали в озерах та ставках Правобережного Полісся. Нарівні із землеробством продукція скотарства (заради молочних продуктів) посідала вагоме місце в селянському господарстві. Птицю, свиней та овець тримали заради м'яса та жиру («здору»). Бджільництво в господарстві мало вагоме місце до XIX ст. Збиральництво поширене ще в XIX–XX ст., хоча вже і не в промислових масштабах. Збирали гриби, дикі ягоди (чорниці, «буяхи», малину, шипшину, калину, суниці, «журахвіни», клюкву, дикі яблука («кислички», «кіслици»), дикі груші («дички»). Різотрав'я: м'яту, мелісу, чебрець, звіробій, інші лікувальні трави та корінці. Весною зціджували сік – березовий, кленовий. Збирали дикий щавель (квасок), гороб'юшку, заячу капусту, лободу, кропиву, дикий часник і цибулю.

Очевидним постає визначення загалом характеру харчування поліщуків, яке залежало від напряму господарювання. Здебільшого вживали рослину їжу, а забезпечували організм білками мучними та круп'яними стравами з вагомими овочевими та фруктовими добавками, що і стало традиційною основою харчування, яка сформувалася до кінця XVIII – на початку XIX ст. Гастрономія спиралася на страви зварені, потушені, печені і, вкрай мало, прожарені.

З величезної когорти методів та відомих процедур для вирішення наукових завдань

нами розглянутий технологічний метод, який дозволяє порівняно з іншими більш конкретно (поопераційно) пояснити логіку, процедуру і складники вишукувальної діяльності в площині гастрономічного туризму, а також спиратися на конкретні показники (характеристики) креативності (здатності до творчого мислення та вирішення нестандартних завдань). Принципи й елементи даного методу дозволяють розробити креативні проекти різного рівня складності в системі туристського обслуговування на локальному рівні і навіть на рівні об'єднаних територіальних громад.

Висновки із проведеного дослідження. «Законсервованість», характерна для Правобережного Полісся, зокрема для Волинського Полісся, зумовлена ізольованістю території через географічне положення, фізико-географічні умови, які створили передумови для формування не просто зонального, але й архаїчного типу харчування і гастрономічної культури, що дало поштовх розвитку гастрономічного туризму на цих землях. Харчування є сукупністю визначених елементів традиційно-побутової культури споживання їжі поліщуків: набір харчових продуктів, способи їх оброблення, харчові заборони, обмеження та вподобання, ритуали та звичаї, які супроводжують процес приготування, вживання їжі та пригощання в родині та гостей, повсякденні й обрядові страви. Застосування технологічного методу – нових технологій у туризмі передусім підвищить професійну діяльність та вимоги до надання креативних туристських продуктів, а саме гастрономічних турів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристов Н. Промышленность древней Руси. Санкт-Петербург: Типография Королева и Ко, 1866. 334 с.
2. Артюх Л. Народне харчування українців та росіян північно-східних регіонів. Київ, 1982. 112 с.
3. Боков В., Лычак А. Оценка экологической ситуации в Крыму. Культура народов Причерноморья. 1998. № 2. С. 30–36.
4. Вовк Хв. Етнографічні особливості українського народу. Студії з української етнографії та антропології. Прага: Український громадський видавничий фонд, 1928. 358 с.
5. Воропай Л. Методологические основы разработки проблем рационального природопользования. Физическая география и геоморфология. 1981. Вып. 25. С. 3–10.

6. Воропай О. Звичаї нашого народу: нар. календар звичаїв, укр. нар. одяг: етнографічний нарис. Київ: Пульсари, 2012. 632 с.
7. Геренчук К. Географические аксиомы и ландшафтные постулаты: тез. докл. 3-го Всесоюз. симпозиума по теоретическим вопросам географии. Киев, 1977. С. 75–78.
8. Гнатюк В. Народна пожива і спосіб її приправи у східній Галичині. Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1899. Т. 1. С. 96–110.
9. Голубович І. Народна пожива у Снятинському повіті (с. Карлів, Покуття). Матеріали до української етнології. Львів, 1918. Т. ХУІІІ. С. 48–70.
10. Гродзинський М. Основи ландшафтно-екології: підручник. Київ: Либідь, 1993. 220 с.
11. Гонтарь Т. Традиционная и праздничная пища украинцев Полесья в XIX–XX вв. Советская этнография. 1986. № 5. С. 10–13.
12. Денисюк Г. Техногенные ландшафты Подольских Толтр, их структура и классификация. Физическая география и геоморфология. 1981. Вып. 25. С. 60–65.
13. Дыминский А. Быт крестьян Каменецкого и Проскуровского уездов Подольской губернии // Архив РГО. Разряд XXX. Оп. I. № 23.
14. Жовнірова М. Їжа і харчування як елемент традиційно-побутової культури українців. Закарпатські народні страви: довідкове видання / упорядн. М. Мицько. Ужгород: Карпати, 1990. 246 с.
15. Заклинський Б. Народна пожива в Косівському повіті. Матеріали до української етнології. Львів, 1918. Т. ХУІІІ. С. 41–48.
16. Кайндль Р. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. 2-е вид., випр. і допов. Пер. з нім. З. Пенюк. Чернівці: Молодий буковинець, 2003. 200 с.
17. Качалка Н. З кашею будьте здорові. Березина. 1993. № 2/3. С. 7–9.
18. Кияк С. Природно-территориальные комплексы Житомирской области и их анализ в целях рационального природопользования: автореф. дис. ... канд. географ. наук. Киев, 1983. 26 с.
19. Клиновецька З. Страви й напої на Україні. Київ: Час, 1991. 218 с.
20. Малишева Л. Геохімія ландшафтів: навч. посібник. Київ: Либідь, 2000. 470 с.
21. Маринич О., Шищенко П. Фізична географія України: підручник. Київ: Знання, 2005. 512 с.
22. Мельник А. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 1999. 286 с.
23. Швобс Г., Каштанов А., Лисецкий Ф. Основы ландшафтно-экологического земледелия. Москва: Колос, 1994. 127 с.
24. Пащенко В. Теоретические проблемы ландшафтоведения. Киев: Наук. думка, 1993. 284 с.
25. Позаченюк Е. Ведение в геоэкологическую экспертизу. Междисциплинарный подход, функциональные типы, объективные ориентации: монография. Симферополь: Таврия, 1999. 413 с.
26. Украинцы / отв. ред.: Н. Полищук, А. Пономарев. Москва: Наука, 2000. 535 с.
27. Физико-географическое районирование Украинской ССР / под ред. В. Попова, А. Маринича, А. Ланько. Киев: Изд-во Киевского университета, 1968. 670 с.
28. Шищенко П. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании. Киев: Фитосоциоцентр, 1999. 284 с.
29. Шухевич В. Гуцульщина. Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1899. Т. 2. С. 110–144.
30. Яворський О. Народна пожива лемків. Матеріали до української етнології.
31. Львів, 1918. Т. ХУІІІ. С. 6–12.